શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બાળસાહિત્ય

પાઠપોથી ગ્રંથમાળા

•

આર. આર. શેઠની કંપની
મુંબઈ–૨ * અમદાવાદ–૧

ટાઈટલ : ન્યૂ સિટી પ્રેસ, અમદાવાદ.

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બાળસાહિત્ય

સંપાદકો : શ્રી ગિજુભાઈ અને તારાબહેન

પાઠપોથી ગ્રંથમાળા

●

વ્યાકરણપોથી

: લેખક :
ગિજુભાઈ

આર. આર. શેઠની કંપની
પુસ્તક પ્રકાશક અને વિક્રેતા
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪૦૦૦૦૨ : ગાંધી રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧

પ્રકાશક
ભગતભાઈ ભુરાલાલ શેઠ
આર. આર. શેઠની કંપની
મુંબઈ – ૪૦૦૦૦૨
અમદાવાદ–૩૮૦૦૦૧

પુનઃ સંપાદિત
પુનર્મુદ્રણ
ઓકટોબર ૧૯૭૬
પ્રત : ૧૧૫૦

સેટનું મૂલ્ય રૂ. ૧૦–૦૦
[આઠ પુસ્તિકા]

મુદ્રક
જુગલદાસ સી. મહેતા
શ્રી પ્રવીણ પ્રિન્ટરી
સોનગઢ (જિ. ભાવનગર)

પોથીનો ક્રમ

નામો

મનુભાઈ	રામભાઈ	ચીનુભાઈ
કાશીબેન	કાંતિલાલ	લલિતાબેન
સુરત	અમદાવાદ	ભાવનગર
ગિરનાર	પાવાગઢ	આબુ
તારા	સૂર્ય	ચંદ્ર
સાબરમતી	નર્મદા	ભાદર
કિનારો	મિનારો	આસન
ખુરશી	આગબોટ	વહાણ
પિત્તળ	ત્રાંબું	લશ્કર
કાફલો	ઘઉં	ચણા
મોતી	તેલ	બુદ્ધિ
દયા	બીક	ચતુરાઈ

નામો : જાતિવિચાર

નરજાતિ	નારીજાતિ	નાન્યતરજાતિ
છોકરો	છોકરી	છોકરું
બકરો	બકરી	બકરું
ઘેટો	ઘેટી	ઘેટું
ઘોડો	ઘોડી	ઘોડું
કૂતરો	કૂતરી	કૂતરું
ચકલો	ચકલી	ચકલું
બગલો	બગલી	બગલું
દેડકો	દેડકી	દેડકું
ગધેડો	ગધેડી	ગધેડું
બિલાડો	બિલાડી	બિલાડું
વાંદરો	વાંદરી	વાંદરું

નામો : જાતિવિચાર

['ઓ' નો 'ઈ' કરીને]

નરજાતિ	નારીજાતિ
કૂતરો	કૂતરી
બિલાડો	બિલાડી
ચકલો	ચકલી
ઘોડો	ઘોડી
પાડો	પાડી
વછેરો	વછેરી
બકરો	બકરી
કાગડો	કાગડી
કૂકડો	કૂકડી
દેડકો	દેડકી
બગલો	બગલી
ગધેડો	ગધેડી
વાંદરો	વાંદરી
કાચબો	કાચબી

નામો : જાતિવિચાર

[' અણ ' પ્રત્યય લગાડીને]

નરજાતિ	નારીજાતિ
કુંભાર	કુંભારણ
નાગ	નાગણ
ગોવાળ	ગોવાળણ
સિંહ	સિંહણ
વાઘ	વાઘણ
કણબી	કણબણ
ધોબી	ધોબણ
દરજી	દરજણ
માળી	માળણ
ઘાંચી	ઘાંચણ
મોચી	મોચણ
વાઘરી	વાઘરણ
વાણિયો	વાણિયણ
રીંછ	રીંછણ

નામો : જાતિવિચાર

[' આણી ' અને ' ડી ' પ્રત્યય લગાડીને]

નરજાતિ	નારીજાતિ
જેઠ	જેઠાણી
દેર	દેરાણી
શેઠ	શેઠાણી
ધણી	ધણિયાણી
ઇંદ્ર	ઇંદ્રાણી
ભટ્ટ	ભટ્ટાણી
પટેલ	પટલાણી
ઉંદર	ઉંદરડી
ચાકર	ચાકરડી
ઢેઢ	ઢેઢડી
હજામ	હજામડી
ગુલામ	ગુલમડી

નામો : જાતિવિચાર

[જેની અનિયમિત રીતે નારીજાતિ થાય તેવાં]

નરજાતિ	નારીજાતિ
પુરુષ	સ્ત્રી
મરદ	ઔરત
માટીડો	બૈરી
બળદ	ગાય
બાપ	મા
પિતા	માતા
નર	માદા
પાડો	ભેંશ
મોર	ઢેલ
રાજા	રાણી
બાદશાહ	બેગમ

નામો : નરજાતિ

‘ અ ’કારાંત

કાન	પગ	થોર
ચોર	કોસ	સ્વાદ
વાળંદ	અવતાર	આનંદ
પુરુષ	વત્સ	મોજણીદાર
હાથ	મોર	બાપ
વર	ઉંદર	બાવળ
બળદ	રજપૂત	સંસાર
બ્રાહ્મણ	ઇંદ્ર	આસોપાલવ

‘ આ ’કારાંત

રાજા	મહિમા	આત્મા
પિતા	શ્રોતા	વક્તા
રા	તા	વા

નામો : નરજાતિ

‘ ઇ-ઈ ’કારાંત

હાથી કવિ કોળી

મુનિ કંદોઈ જોશી

ધોબી માળી ઋષિ

પખાલી રબારી કાજી

‘ ઉ-ઊ ’કારાંત

વાયુ શત્રુ હેતુ ગુરુ દારૂ

‘ એ ’કારાંત

મે ખે ભે વે

‘ ઓ ’કારાંત

ચોપડો જોડો ખાડો લાડવો

આકડો ઘોડો વાડો ઘડો

ખડિયો તોડો મરવો ગાડવો

નામો : નારીજાતિ

‘ અ ’ કારાંત

ધમાલ ચોળ બરકત

મોજ હરકત ખુશામત

રમત વેલ ગાર

જાજમ અગિયારસ ધમણ

શરમ કલમ મડમ

ધૂળ પાંપણ મૂછ

‘ આ ’ કારાંત

આશા દિશા માયા

ઇચ્છા કૃપા મજા

માળા કળા રજા

વેજા હવા આરજા

નામો : નારીજાતિ

'ઇ–ઈ' કારાંત

મતિ	બુદ્ધિ	ગતિ
નદી	ચોપડી	બંગડી
લાકડી	ખાડી	વાંસળી
વીજળી	કીડી	વાડી
ગાડી	માશી	માખી
ભાજી	ટાંકણી	શાહી
પેટી	શીશી	દાઢી

'ઉ–ઊ' કારાંત

સાસુ	વસ્તુ	વહુ
પાટુ	જૂ	લૂ

'એ' કારાંત

હરડે	વલે	ખે

'ઓ' કારાંત

જળો	ગળો	ઘો

નામો : નાન્યતરજાતિ

'અ' કારાંત

મન	ઘર	બળ
નમણુ	રણુ	દબાણુ
સુખ	ગાયન	ફળ
ધન	વાતાવરણુ	ભ્રમણુ

'આ' કારાંત

કલકત્તા	આગ્રા	વાંસદા

'ઈ' કારાંત

ઘી	દહીં	પાણી
બી	મોતી	મરી
લોહી	કડી (ગામ)	ફળી

'ઉ' કારાંત

લીંબુ	બરુ	આંસુ
પાટિયું	મોઢું	માથું

નામના પ્રકાર

સામાન્ય નામો

મંદિર	ટેબલ	ગાય
કબૂતર	પર્વત	મગર
બાગ	દોરો	પહેરણ
ઘાઘરી	પ્યાલો	જોડા
મીઠાઈ	ટોપલી	કુકકા
સાબુ	ફળ	સાકર

વિશેષ નામો

મનુભાઈ	ભાવનગર	કાશીબેન
અમદાવાદ	ગુજરાત	હિંદુસ્તાન
સૂર્ય	શુક્ર	હિમાલય
ગંગા	મોતીબાગ	મહાભારત
મોતિયો	બાવલો	રામઘાટ
પંચવટી	રામેશ્વર	હનુમાન

નામના પ્રકાર

સમૂહવાચક નામો

લશ્કર	ફોજ	કાફલો	ધણ
મેદની	વણજાર	ટોળું	ખાડું
લોકો	સૈન્ય	પ્રજા	ડાયરો
સભા	મંડળ	સંઘ	પંચ

દ્રવ્યવાચક નામો

પિત્તળ	ગોળ	બાજરી
સોનું	કલઈ	મગ
ઘી	દાળ	ઘઉં
સાકર	ખાંડ	તેલ

ભાવવાચક નામ

સત્ય	બુદ્ધિ	લીલાશ	મમતા
પુણ્ય	મોટાઈ	પ્રેમ	ચતુરાઈ
લાગણી	ઉપકાર	દયા	ક્રોધ
વિવેક	વિસ્મય	આશ્ચર્ય	નવાઈ

નામો : વચનવિચાર

એકવચન	બહુવચન
['ઓ' લગાડીને]	
ચોપડી	ચોપડીઓ
રાજા	રાજાઓ
['ઓ'નો 'આ' કરીને અથવા 'ઓ' લગાડીને]	
છોકરો	છોકરા કે છોકરાઓ
ઘોડો	ઘોડા કે ઘોડાઓ
[ઉં'નું 'આં' બનાવીને]	
બકરું	બકરાં
ઇંડું	ઇંડાં
['ઉ'ને 'ઓ' લગાડીને]	
લીંબુ	લીંબુઓ
સાસુ	સાસુઓ
[ન ફેરફાર થાય એવાં]	
કાગળ	કાગળ
ટેબલ	ટેબલ

સર્વનામો

હું	તું	તે
આપણે	આ	એ
પેલો	ઓલો	જે
કયો	કોણ	શું
કોનું	પોતે	અન્યોન્ય
પરસ્પર	એકબીજું	કોઈ
કંઈ	હરકોઈ	કોઈએક
ઈતર	સૌ	બધું
તમે	અમે	આપ
અમુક	હરેક	દરેક
	ફલાણો	

વિશેષણો

ગુણવાચક

સારો	નઠારો	ખુશબોદાર
કઠોર	કઠણ	ભાવનાશીલ
સુકુમાર	સામાન્ય	યાંત્રિક
વિશેષ	ઓછું	ભાવિક
ગંદું	સુંદર	બાલકણો
ધુતારો	સાધુ	ઘેલો
ચપળ	બુદ્ધિમાન	બણૂચક
હોશિયાર	ઠોઠ	હસમુખો
કુમળું	સુંવાળું	ઉલ્લુ
રંગીન	લાલ	રોતલ
વિવેકી	વિચારી	રસિક
બહેરો	મૂંગો	દિલગીર
પારકર્શક	અનિયમિત	કોમળ
હરામખોર	કમનસીબ	તોફાની
હિકમતબાજ	ઉદ્યોગી	સ્વચ્છ

વિશેષણો

સંખ્યાવાચક

એક	બે	અરધું
દોઢું	સવાયું	પહેલું
બીજું	પા	પોણું
એકવડું	બેવડું	ત્રેવડું
તેરી	છક	દશક
કોડી	સૈકું	સપ્તક
શતાંશ	બમણું	અઢી

ક્રિયાવાચક

ખાતું	ફરતું	દોડતું
પીતું	બેઠેલું	બેસવાનું
રખડતું	બેસનારું	જગાડેલું
ઊડતું	આવતું	ઊંઘતું
ગાંગરતું	હણહણતો	ગુંજતું
ખીલતું	હસતું	નાસતું

ક્રિયાપદો : કર્મવિચાર

અકર્મક

દોડવું	પડવું	સૂવું
ડૂબવું	હસવું	નાસવું
મરવું	જવું	ઊઠવું
બીવું	ગબડવું	ભસવું

સકર્મક

ખાવું	લેવું	ધોવું
પીવું	બોલવું	ગાવું
ઘડવું	કરવું	સૂંઘવું
બાંધવું	ઉપાડવું	તોડવું

વિકર્મક

કહેવું	બતાવવું	સંભળાવવું
પાવું	જમાડવું	શીખવવું
પૂછવું	મારવું	આપવું

ક્રિયાપદો : કાળ

વર્તમાનકાળ

બોલું છું	જાઉં છું	પઢાવું છું
ખાય છે	રમે છે	દોડે છે
ભણાવીએ છીએ	હસીએ છીએ	બેસીએ છીએ
પીએ છે	ધુઓ છો	રમાડે છે

ભૂતકાળ

ગયો	હસ્યા	રડ્યા
સીંચ્યું	ઉઘાડ્યું	ધસ્યા
કાપી	ધ્રૂજી	ઊઠ્યા
આપ્યું	ફોડ્યા	વાટ્યું

ભવિષ્યકાળ

આવીશ	બેસીશ	જઈશ
જમશું	રમશું	ખેલશું
ઊંઘશે	લેશો	લડશો
જાગશે	દેશો	ભાગશે

અવ્યયોના પ્રકાર

સ્થળવાચક

ત્યાં	આઘે	પણે
પાસે	સર્વત્ર	આગળ
હેઠે	જ્યાં	દૂર
આમ	લગોલગ	નીચે
ક્યાં	છેવટે	અહીં
નજીક	ઊંચે	પાછળ

નામયોગી

માટે	કરીને	કાજે
મધ્યે	સુધી	વિષે
લગણ	વિના	મારફતે
વાસ્તે	અંદર	અર્થે
વચ્ચે	લગી	કરતાં
વડે	સારુ	લીધે
ખાતર	માંહે	પર્યંત
પ્રમાણે	વતી	વગર

અવ્યયોના પ્રકાર

કાળવાચક

ત્યારે	નિત્ય	હમણાં
પરાર	સદા	હાલ
હવે	ક્યારે	પોર
દરરોજ	જ્યારે	તુરત

હમેશ ઓણ

રીતિવાચક

આમ	અકસ્માત	એકદમ
તેમ	એમ	ઠીક

ઉભયાન્વયી અવ્યય

એટલે	માટે	વા
જો	કે	ને
પરંતુ	તથા	કેમ કે
કિંવા	નહિતર	પણ
અગરજો	કારણ કે	અને
તો	અથવા	જોકે
અગર	અર્થાત્	તોપણ

અવ્યયોના પ્રકાર

કેવળ પ્રયોગી

વાહ	વાહ વાહ	શાબાશ
અરેરે	હાય હાયરે	અરે રામ
ઓ બાપરે	ઓ મારે	અહો
ઓહો	અધધધ	અહાહાહા
છીછી	થુથુ	છિટ્
ધિક્	છટ્	ફટ્
હં	ચૂપ	ચપ
જી	જી સાહેબ	સાહેબ
મહારાજ	હેં	એ
ઓ	અરે	અલ્યા

પ્રશ્નવાચક

કેમ	શા માટે	

નિષેધવાચક

ના	મા	નહિ

ઉપસર્ગો

કુ. કુ એટલે નઠારું

કુછંદ	કુતર્ક	કુપાત્ર
કુપુત્ર	કુવિચાર	કુરૂપ
કુમતિ	કુસંગ	કુરિવાજ
કુબોધ	કુકર્મ	કુમાર્ગ

નિર્. નિર એટલે નહિ

નિર્દય	નિર્લોભ	નિર્ભય
નિર્મૂળ	નિર્લજ્જ	નિર્માન
નિર્બંધ	નિર્ધન	નિર્મળ
નિર્જીવ	નિર્જન	નિર્દોષ

બે. બે એટલે વિના અથવા નઠારું

બેશરમ	બેહદ	બેઅદબ
બેદરકાર	બેકદર	બેઇમાન
બેચેન	બેનમૂન	બેઢંગ
બેનસીબ	બેહાલ	બેડોળ

અવ. અવ એટલે નીચું, નઠારું, ઓછું

અવતરણ	અવનતિ
અવગુણ	અવદશા
અવકૃપા	અવગણના

વિ. વિ એટલે વિશેષ

વિજય	વિભાગ	વિખ્યાત
વિલંબ	વિજ્ઞાન	વિનાશ

વિ. વિ એટલે વિના અથવા નહિ

વિયોગ	વિધવા	વિમુખ
વિદેહ	વિરૂપ	વિમળ

સહ. સહ એટલે સાથે

સહવાસ	સહકાર	સહચર

ઉપ. ઉપ એટલે પાસે અથવા નાનું

ઉપનામ	ઉપમંત્રી	ઉપવન
ઉપવસ્ત્ર	ઉપકથા	ઉપનાયક

ઉપસર્ગો

ના. ના એટલે નહિ.

નાખુશ	નાહક	નાલાયક
નાઇલાજ	નાપાસ	નાપસંદ
નાઉમેદ	નાકબૂલ	નાહિંમત
નાદુરસ્ત	નાપાક	નામર્દ
નામંજૂર	નારાજી	નાસાબિત

ગેર. ગેર એટલે વિના અથવા નહિ

ગેરહાજર	ગેરવાજબી	ગેરલાભ
ગેરઇન્સાફ	ગેરઉપયોગ	ગેરકાયદે
ગેરવલ્લે	ગેરસમજ	ગેરવર્તણૂક
	ગેરફાયદો	

બદ. બદ એટલે ખોટું અથવા ખરાબ

બદબો	બદનામ	બદચાલ
બદકામ	બદદુવા	બદસિક્કલ
બદસૂરત	બદહજમી	બદનજર

ઉપસર્ગો

પ્રતિ. એટલે ઊલટું, પાછું, સામું, દરેક

પ્રતિપક્ષી	પ્રતિઉત્તર	પ્રતિદિન
પ્રતિવાદી	પ્રતિસ્પર્ધા	પ્રતિક્ષણ
પ્રતિધ્વનિ	પ્રતિબિંબ	પ્રતિવર્ષ

પ્ર. પ્ર એટલે મોટું, આગળ, બહાર

પ્રખ્યાત	પ્રમુખ	પ્રદર્શન
પ્રફુલ્લ	પ્રબળ	પ્રદેશ
પ્રયત્ન	પ્રજા	પ્રસ્થાન
પ્રકાશ	પ્રદોષ	પ્રવેશ
પ્રકોપ	પ્રગતિ	પ્રચલિત
પ્રતાપ	પ્રમોદ	પ્રપૌત્ર
પ્રલય	પ્રવાસ	પ્રશાંતિ

સ. સ એટલે સાથે, સરખું

સતેજ	સગુણ	સજાતિ
સકર્મક	સકારણ	સગોત્ર
સજીવ	સમાન	સધર્મી

ઉપસર્ગો

સુ. સુ એટલે સારું

સુકૃત	સુવાસ	સુમાર્ગ
સુબુદ્ધિ	સુકીર્તિ	સુમતિ
સુરૂપ	સુગંધ	સુરેખ
સુકાર્ય	સુશીલ	સુકંઠ

સ્વ. સ્વ એટલે પોતાનું

સ્વદેશ	સ્વજાતિ	સ્વધામ
સ્વભાષા	સ્વજન	સ્વધર્મ
સ્વતંત્ર	સ્વરાજ	સ્વહિત
સ્વચ્છંદ	સ્વમાન	સ્વરૂપ

અણ. અણ એટલે નહિ

અણબનાવ	અણસમજુ	અણઘટતું
અણશિખાઉ	અણઆવડત	અણવિશ્વાસ
અણધાર્યું	અણગમો	અણખપતું
અણઘડ	અણછૂટકો	અણજાણુ
અણમાનીતું	અણવાણું	અણસરજ્યું

ઉપસર્ગો

પર. પર એટલે બીજું, બીજાનું, પારકું

પરદેશ	પરધર્મ	પરનાત
પરકાયા	પરલોક	પરમાટી
પરધન	પરદુઃખ	પરનાર
પરગામ	પરતંત્ર	પરવશ

અનુ. અનુ એટલે પાછળ કે પછી

અનુપાન	અનુચર	અનુકરણ
અનુવાદ	અનુજ	અનુસરવું
અનુક્રમ	અનુદિન	અનુપ્રાસ
અનુમતિ	અનુયાયી	અનુરાગ
અનુસ્વાર	અનુભવ	અનુમરણ

ક. ક એટલે નઠારું

કપૂત	કજોડ	કછોરું
કજાત	કઢંગું	કદુવા
કમોત	કમાણસ	કમેળ

ઉપસર્ગો

કમ. કમ એટલે ઓછું

કમઅક્કલ	કમજોર	કમતોલ
કમનસીબ	કમતાકાત	કમભાગ્ય

અ. અ એટલે નહિ

અખૂટ	અશક્ય	અયોગ્ય
અચૂક	અજોડ	અજંપો
અમર	અક્ષય	અપાર
અગમ્ય	અખંડ	અપચો
અગોચર	અબોલ	અકાળ
અછત	અચળ	અજાણુ
અમૂલ્ય	અબળા	અકળ

દુર્. દુર્ એટલે નઠારું અથવા ઓછું

દુર્ગુણ	દુર્બળ	દુર્લભ
દુર્ગંધ	દુર્જન	દુર્દશા
દુર્દિન	દુર્દૈવ	દુર્ગ

પ્રત્યયો

(નામ બનાવવા માટે વપરાતા)

આઈ

ચતુર	ચતુરાઈ
મોટું	મોટાઈ
હલકું	હલકાઈ

આશ

મીઠું	મીઠાશ
નરમ	નરમાશ
કડવું	કડવાશ

પણ

ડાહ્યું	ડહાપણ
ગળ્યું	ગળપણ
મોટું	મોટપણ

તા

હીન	હીનતા
ક્રૂર	ક્રૂરતા

પ્રત્યયો

(નામ બનાવવા માટે વપરાતા)

આણ

ઊંડું	ઊંડાણ
માંડવું	મંડાણ
પોલું	પોલાણ

ગાળો

આંબો	આંબાગાળો

ત્વ

ગુરુ	ગુરુત્વ
બ્રાહ્મણ	બ્રાહ્મણત્વ
દાસ	દાસત્વ

મહ

પિતા	પિતામહ
માતા	માતામહ
પ્રપિતા	પ્રપિતામહ

પ્રત્યયો

(વિશેષણ બનાવવા માટે વપરાતા)

	મય	
ચિંતા		ચિંતામય
સુખ		સુખમય
દુઃખ		દુઃખમય
	ળુ	
દયા		દયાળુ
માયા		માયાળુ
	વાળો	
કેરી		કેરીવાળો
દૂધ		દૂધવાળો
	માન	
નીતિ		નીતિમાન
બુદ્ધિ		બુદ્ધિમાન
	વંત અથવા મંત	
રૂપ		રૂપવંત
દયા		દયાવંત
શ્રી		શ્રીમંત

બેવડાતા શબ્દો

કાગળપત્ર	મોજમજા	મારકૂટ
મેપાણી	લાજશરમ	ખૂણોખાંચરો
ગલ્લીકૂંચી	જળપાણી	સેવાચાકરી
આછુંપાતળું	વાડીવજીફો	કૂડકપટ
દાવપેચ	તરબોળ	દળકટક
દીવાબત્તી	કામકાજ	જીવજંત
રાંકભીક	જોરજુલમ	પૈસોટકો
કાગળબાગળ	શાકબાક	ચકલીબકલી
રોટલોબોટલો	દાળબાળ	માથુંબાથું
ચોપડીબોપડી	છોકરોબોકરો	વાજુંબાજું
ઝટપટ	ચટપટ	લટપટ
ગડબડ	સડબડ	હડહડ
આંકડોફાંકડો	બાઈફાઈ	મોરફોર
બગલુંફગલું	બાજફાજ	ફળબળ

સમાસો

માબાપ	ઘરધણી	મધમાખી
ભાઈબહેન	હિંદુસ્તાન	જળસાપ
કાકામામા	અંગજ્ઞાન	દહીંભાત
કૌરવપાંડવ	કુળદેવી	ગોળધાણા
રામલક્ષ્મણ	ગોપાળદાસ	દરિયામહેલ
સીતારામ	વિદ્યાશાળા	ગોળકેરી
દાળભાત	રાજહંસ	વળાચમારડી
હાથપગ	દેવમંદિર	રાયસાંકળી
ઊઠબેસ	બાલમંદિર	સાવરકુંડલા
વજ્રકાય	રામકથા	પાટડીબજાણા
આબોહવા	વિશ્વાસઘાત	પ્રાચીપાટણ
રાજારાણી	ઇંદ્રભવન	ગોકુળમથુરા

